

Yong Liu, *The Dutch East India Company's Tea Trade with China 1757-1781* (Dissertatie Leiden 2006, TANAP monographs on the history of the Asian-European interaction VI; Leiden, Boston: Brill, 2007, 277 blz., €73,-, ISBN 978 90 04 15599 6).

Het onderhavige boek is als zesde deel verschenen in de 'TANAP monographs on the history of the Asian-European interaction'. In deze reeks verschijnen de resultaten van het in 2000 gestarte TANAP ('Towards a New Age of Partnership') project. De studie van Yong Liu heeft betrekking op de theehandel van de Verenigde Oostindische Compagnie in de tweede helft van de achttiende eeuw. De handel op China kende een vrij eenzijdig karakter. Het belang en daarmee ook het initiatief lag vooral bij de Europese naties die bijzonder graag producten uit China betrokken en die elkaar daarbij heftig beconcurrerden. Daar tegenover stond een China dat geen behoefte had aan Europese producten. De reden om de handel toch toe te staan lag voor de Manchou keizers vooral in het financiële gewin dat de handel met zich meebracht. Voor de VOC was de theehandel met een aandeel van 70% in de totale China-handel verreweg het belangrijkste onderdeel van de handel op China die uiteraard ook porselein, textilia en zijde betrof.

De concurrentie van de Oostendse Compagnie en vooral van de East India Company bracht de VOC er in de achttiende eeuw maar liefst driemaal toe de organisatie van de handel te wijzigen. Aanvankelijk liep de theehandel, zoals alle handel, via Batavia. De thee werd daarheen aangevoerd door Chinese jonken hetgeen een onzekere schakel was in het systeem. De prijzen waren in Batavia vaak hoger dan in China, de aanvoer onzeker en controle op de kwaliteit vrijwel onmogelijk. Met de toenemende concurrentie besloten de Heeren XVII in 1729 de handel voortaan rechtstreeks tussen China en de Republiek te laten verlopen. Aanvankelijk werd dit proces aangestuurd vanuit Amsterdam maar na vijf jaar bleek dit te veel op afstand. In 1734 besloot men daarom de aansturing op te dragen aan de Hoge Regering in Batavia. In 1756 wordt de uitvoering in handen gelegd van een commissie, de zogenaamde 'Chinasche Commissie'. Deze commissie was uniek in de bedrijfsvoering binnen de VOC omdat hij zich concentreerde op een enkel product (thee), afkomstig uit een enkele regio (China). Uit Yong Liu's studie blijkt dat de instelling van deze commissie in tijden dat het de VOC op vele fronten niet voor de wind ging, de Compagnie geen windeieren heeft gelegd.

De gangbare opvatting over de theehandel van de VOC is dat de leidende positie van de VOC in de loop van de achttiende eeuw door de EIC werd overgenomen en dat als consequentie daarvan de theehandel van de VOC van steeds minder belang werd. Yong Liu laat echter zien dat het volume van de Engelse handel dat van de VOC in de tweede helft van de achttiende eeuw weliswaar overtrof maar dat desondanks het volume van de VOC handel in de tweede helft van de achttiende eeuw groter was dan in de eerste helft. Er is dus sprake van een relatieve achteruitgang en vanuit het perspectief van de VOC gezien is er in de tweede helft van de eeuw sprake van een 'Golden Age' van de Chinese theehandel. Dit is met de rol die de Chinasche Commissie daarbij speelde, een kernpunt van het betoog.

In zijn boek beschrijft Yong Liu het gehele proces van de theehandel, van inkoop, transport en verkoop in deze periode. Interessant zijn ook de hoofdstukken drie en vier die handelen over de aankoop van 'VOC thee' in Canton en de Nederlands-Chinese-Europese driehoek in China. In hoofdstuk 3 gaat hij gedetailleerd in op de verschillende manieren waarop de VOC dienaren hun inkopen verzorgden. De VOC zette in op een grote omzet: VOC thee was vooral goedkope Bohea thee, bedoeld voor de massa in Europa. In principe kocht men in bij drie tot vier grote Hong-verkopers omdat deze voldoende capaciteit en krediet hadden om het verlangde volume aan thee te leveren. Om niet geheel afhankelijk te zijn en competitie te stimuleren, kocht men daarnaast in bij kleinere Hong handelaren en zelfs bij hun medewerkers privé.

In het vierde hoofdstuk behandelt de auteur een drietal *case-studies* waarin de complexiteit van de Nederlands-Chinese-Europese verhoudingen duidelijk worden. Sinds 1760 was het zogenaamde Canton systeem van kracht. Alle handel werd vanaf dat moment in Macao geconcentreerd en moest volgens vaste regels verlopen. Daar stond tegenover dat de Europeanen nu ook buiten het seizoen in Macao mochten blijven op een smalle strook land buiten de muren van Macao. Daardoor ontstond voor de Europeanen in China een situatie als voor de Nederlanders in Japan met Decima bestond. Uit de *case studies* concludeert de auteur dat de Nederlanders over het algemeen beter met deze situatie uit de voeten konden dan de Engelsen en dat hun relaties met de Chinezen en Portugezen over het algemeen goed waren. In feite hadden de Nederlanders meer problemen met de Engelsen die minder geneigd waren zich in de situatie te schikken.

In het hoofdstuk voorafgaand aan de conclusies, beschrijft de auteur de verkoop van VOC-thee in de Republiek. Dat gebeurde via veilingen waar theehandelaren inkochten, en voor verdere distributie droegen winkeliers zorg. De Nederlandse markt was te klein voor de aanvoer zodat ook verder naar Europa werd geëxporteerd. De meeste opbrengst ging naar de VOC die zich als monopolist aan de top van de piramide bevond. De 'Golden Age' van de VOC theehandel, die overigens samenviel met een periode van voorspoed in het Chinese Rijk, duurde, zoals de hele voorspoed van de Republiek, tot de vierde Engelse Oorlog. Voor het vervolg verwijst Yong Liu aan het slot naar de studie naar Van Eijck van Heslinga die in haar studie *Van Compagnie naar koopvaardij* (Amsterdam 1988) het verdere verloop uiteenzet.

In zijn introductie geeft de auteur een overzicht van de geraadpleegde bronnen en daarin wordt nog eens duidelijk hoe groot het belang van de Nederlandse archieven, en met name van het VOC archief, is voor veel aspecten van de Aziatische geschiedenis. Aan het slot verzucht hij dat de aanwezige Chinese bronnen helaas niet veel meer bieden dan oppervlakkige informatie. Door politieke onrust en doordat bij Chinese handelshuizen nooit een cultuur heeft bestaan om aan archiefvorming te doen, ontbreken de geschreven bronnen van die kant. Toch is het al lezende goed merkbaar dat het boek geschreven is door een auteur die voortkomt uit de Chinese cultuur

waardoor als vanzelf een andere balans in het boek ontstaat.

J.P. Sigmond, Oegstgeest

Verhoogt, R., *Art in Reproduction. Nineteenth-Century Prints after Lawrence Alma-Tadema, Jozef Israëls and Ary Scheffer* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, 718 blz., €59,50, ISBN 978 90 5356 913 9).

In 2004 promoveerde Robert Verhoogt aan de Universiteit van Amsterdam op *Kunst in reproductie*. Nu ligt er een mooi uitgegeven Engelstalige handelseditie, prettig leesbaar en rijk geïllustreerd. Het boek bestaat uit twee delen. Het eerste deel behandelt de enorme toename van reproductie van beeldende kunst in de negentiende eeuw in algemene zin. Het tweede deel laat zien hoe het in deel 1 beschreven proces van origineel tot reproductie uitpakte in de carrière van drie kunstenaars, Ary Scheffer (1795-1858), Jozef Israëls (1824-1911) en Lawrence Alma-Tadema (1836-1912).

De keuze voor deze kunstenaars is bijzonder gelukkig en is ambitieus, want het stelt Verhoogt in staat zijn onderwerp door de eeuw heen en internationaal te benaderen. Alledrie de schilders maakten internationaal carrière. Scheffer en Alma-Tadema woonden bovendien voor het grootste deel van hun leven in respectievelijk Parijs en Londen. Zo blijft in tegenstelling tot veel kunsthistorische studies over een Nederlands onderwerp de blik hier niet beperkt tot ons land. Verhoogt laat in zijn boek overtuigend zien dat in Nederland zich dezelfde ontwikkelingen voordeden als elders in Europa.

Zo'n brede aanpak – niet alleen het internationale perspectief, maar ook de benadering van het algemene naar het specifieke – vertoont durf. Door als uitgangspunt de complexiteit van het reproductiewezen te nemen, maakt Verhoogt het zich bepaald niet gemakkelijk. Toch weet hij steeds methode in de chaos aan te brengen. In het eerste deel neemt hij Robert Darntons essay 'What is the history of Books?' uit 1982 als model en volgt het proces van de totstandkoming van het origineel tot aan het moment waarop de reproductieprent bij wijze van spreken boven de schouw werd gehangen. Tijdens deze analyse worden allerlei relevante zaken behandeld: de problematische verhouding tussen de begrippen authenticiteit en originaliteit, juridische en commerciële aspecten van de negentiende-eeuwse reproductiehuus en de smaak van de negentiende-eeuwer. Grotere vragen over het auteurschap en de ontwikkeling van een typisch negentiende-eeuwse beeldcultuur worden evenmin geschuwd.

Verhoogt is naast kunsthistoricus ook jurist en dat is behalve aan zijn interesse voor kwesties van *copyright* ook te merken aan zijn stapsgewijs opgebouwde argumentatie. Soms lijdt de tekst hierdoor aan een overdaad van details en herhalingen. Dat geldt ook voor de vele tussenconclusies en samenvattingen. Anderzijds is het juist de veelheid aan gegevens en hun onderlinge samenhang die het boek tot een handboek over het onderwerp